
УДК 78.07:314.743(438)

ДИРИГЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕВА ТУРКЕВИЧА В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Г. В. Карась

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
Інститут мистецтв; 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Сахарова, 43-а;
Тел.: +380(342) 59-61-36; e-mail: karasg@ukr.net*

У статті висвітлена диригентська діяльність Лева Туркевича у контексті розвитку музичної культури української діаспори після Другої світової війни на теренах Європи, США та Канади. Особливо виокремлена діяльність диригента із хорами «Ватра» (Австрія), «Прометей» та хором колективом церкви Матері Божої Неустанної Помочі з Торонто (Канада).

Ключові слова: диригент, хоровий колектив, діаспора, музична культура, Лев Туркевич.

Відомий диригент і педагог, людина великого творчого потенціалу і геніальних здібностей Лев Туркевич* здійснив вагомий внесок у розвиток хорового мистецтва української діаспори, однак і донині його постать залишається малознаною в Україні. За межами рідної землі життя і творчість митця висвітлена у виданнях Любові Левицької, Івана Бодревича, Анатолія Житкевича з Канади [2; 4], в Україні – у нашій монографії [3]. Зважаючи на *актуальність* дослідження та недостатню висвітленість теми в мистецтвознавстві, *предметом* нашої статті є характеристика диригентської діяльності Лева Туркевича в контексті розвитку музичної культури української діаспори. *Завдання роботи* витікають з поставленої мети: реконструювати творчий шлях диригента, виокремити особливості його роботи з хоровими колективами, охарактеризувати діючий репертуар, подати оцінку творчої особистості зарубіжними критиками та роль митця у розвитку музичної культури української діаспори.

Найдавнішою українською церквою за межами етнічної України є церква св. Варвари у Відні (від 1774 р.). При ній упродовж більше двохсот років (від 1803 р.) діє церковний хор, який, акумулюючи надбання національної культури, репрезентує її світовій спільноті, одночасно слугуючи зразком для подібних колективів української діаспори. У 1914-1916 рр. з хором працював о. Іван Туркевич (батько відомих музикантів Стефанії, Лева та Ірини), забезпечивши йому високий рівень (виконува-

* Лев Іванович Туркевич (4 травня 1901, м. Броди, нині Львівська обл. – 4 листопада 1961, м. Торонто, Канада) – український композитор, диригент. Брат співачки Ірини Туркевич-Мартинець і композиторки Стефанії Туркевич-Лукіянович-Лісовської.

ли хорові концерти та літургійні твори Д. Бортнянського) та успіх у чужинній публіки. Участь у колективі брали іноземні артисти тамтешньої «Staats Opera» та син диригента – Лев. Маючи прекрасний дискант, теплого забарвлення голос, він виконував сопранові партії [5, с. 17]. Сім'я священика, просвітителя Івана Туркевича з Львівщини під час Першої світової війни виїхала до Відня, де Лев навчався в німецькій гімназії, а від 1922 р. – у Віденському університеті на факультеті філософії та музикології у професорів Вюрера (фортепіано) та Йозефа Маркса (композиція). Повернувшись до Львова у 1920-х рр., Лев диригував хорами «Львівський Боян» та «Бандурист», у 1930-х рр. він – оперний диригент у польських містах Познані, Бидгощі і Варшаві, від 1939 р. – музичний керівник та диригент драматичного театру ім. Лесі Українки, викладач диригентського факультету новоствореної Львівської державної консерваторії. У липні 1941 р. Л. Туркевич був одним з ініціаторів створення у Львові українського Оперного театру і як диригент став на його чолі разом з режисером В. Блавацьким. З липня 1941 до червня 1944 року ними було здійснено ряд оперних постановок.

Виїхавши вже у вирі Другої світової війни до Відня, добре знаний, досвідчений, професійний оперний диригент Лев Туркевич у грудні 1944 р. на вшанування пам'яті померлого митрополита А. Шептицького вивчає з мішаним хором величаву «Службу Божу», з чоловічим – «Панахиду», яка була відспівана у віденському кафедральному соборі св. Стефана [5, с. 72].

Важливим для збереження традицій українського хорового співу був так званий таборовий період. В англійській окупаційній зоні у таборі Філлях в Каринтії (Австрія), де перебували вояки Української дивізії «Галичина», Л. Туркевич створює хор ім. О. Кошиця, з яким співає Службу Божу, оригінальні твори та обробки українських народних пісень. Серед солістів хору виділявся Антін Дербіш [5, с. 78]. Не вдовольняючись малим хором, у серпні 1946 р. Л. Туркевич, забравши з собою кращих співаків, переїздить до французької окупаційної зони у табір «Форкльостер» м. Брегенц (Австрія), де був уже зорганізований професійний чоловічий хор. Хор прибрав собі назву «Ватра», що відповідала вогню і запалу, яким горіли диригент та його хористи*. Колектив поставив перед собою завдання: пропагувати українську пісню серед чужинців, забезпечити себе матеріально та уможливити переселення на американський континент. Вибравши 30 добрих співаків без огляду та територіальну, релігійну чи політичну приналежність, Л. Туркевич в нелегких таборових умовах вишколював їх на репетиціях по 6-8 годин щоденно. Маючи високий рівень виконавської майстерності, впродовж трьох років (1946-1949) хор дав 240 концертів у різних окупаційних зонах Австрії, Німеччини та у Швейцарії†, в т. ч. в знаменитому концертному залі

* Детально про діяльність хору див.: [1].

† Повний перелік міст, де виступав хор «Ватра» див.: [5, с. 96-97].

«Моцартеум» у Зальцбургу (1947), найбільшому залі Женеви «Реформації» (1948). У 1947 р. хор концертом відсвяткував річницю свого існування та 25-ліття музичної діяльності свого диригента. При цьому Л. Туркевич створює нові аранжування і переклади відомих творів, надаючи їм нових фарб, посилюючи зображальність та ілюстративність творів. Так, у вступі до пісні «Гей, на горі, там жінці жнуть» імітує тупіт кінноти, у «Дзвонах» О. Кошиця відтворює звуки дзвонів [5, с. 81]. Для поповнення репертуару та наближення його до слухачів Л. Туркевич здійснює аранжування творів Й. Брамса, сучасного французького композитора Й. Бове*, польських народних пісень, французької «Марсельези», залишаючи при цьому оригінальні літературні тексти німецькою, французькою, польською та латинською мовами. Тим самим хор забезпечував високу культуру виконання.

Репертуар хору (103 твори) складали не тільки оригінальні твори українських композиторів (31) та їх обробки українських народних пісень (23), окремі з яких були перекладені на чоловічий склад хору Л. Туркевичем, але й твори західноєвропейської класики (18, в т.ч. ораторія «Створення світу» Й. Гайдна, 9-та симфонія та окремі твори Л. Бетховена, твори В. А. Моцарта («Ave Verum»), Ф. Шуберта, Й. Брамса («Wiegenlied»), А. Брукнера («Angelus»), які виконувалися мовою оригіналу, релігійна програма (31, в т.ч. «Служба Божа» Д. Бортнянського). Серед українських композиторів, твори яких виконував хор «Ватра», були: С. Гулак-Артемівський, Ф. Колесса, С. Воробкевич, М. Леонтович, К. Стеценко, О. Кошиць, С. Людкевич, П. Козицький, М. Гайворонський, А. Гнатишин, З. Лисько.

Часто програма концерту «Ватри» складалася із трьох частин: першу і третю представляли українські, другу – французькі та німецькі твори.

Нові інтерпретації диригента, наближені до західноєвропейського стилю, були високо оцінені фаховими критиками Європи [5, с. 86-97]. В рецензії на виступ хору (квітень 1947 р.) у великому залі «Моцартеум» проф. Т. В. Вернер, зокрема, писав: “Школа, яку дав хоріві його керівник, досягає віртуозности. <...> Взивання повних і півголосів, моментальна зміна силових ступенів, – найгостріша переміна темпу, найдокладніше вивчення суттєвого в звуці, зрозумілого в слові, розмах мелодійних і запружуюча сила ритмічних цінностей – усі ці категорії є власністю диригента, яку він передає своєму гуртові без застереження” [5, с. 88]. У другій його ж рецензії наголошено, що український хор «Ватра» “шукає індивідуального відмінного напрямку, бо він хоче в рамках мистецтва більше служити народові. Відповідно до цього його продукція є природна і невимушена, вільна від специфічної музичної артистики...”, а

* Л. Туркевич аранжував його твір «Стара колиба» та виконував її у присутності автора у Фрайбургу, отримавши високу оцінку останнього. Див.: [5, с. 90-91].

українські пісні у виконанні хору були “справжньою маніфестацією національної самосвідомості і віри в Божу справедливість” [5, с. 88].

На концертах «Ватри» під керівництвом Л. Туркевича були присутніми: швейцарський консул Карло Бітц, який, познайомившись з українським диригентом та його хором, став їхнім приятелем та завжди допомагав у вирішенні паспортних формальностей, пов'язаних з гастролями у Швейцарії; методистський пастор Люїс Шрайнер з Райнеке (Швейцарія), який сприяв концертній діяльності хору в його країні на кращих концертних естрадах, в церквах, радіостанціях, zorganizував перше турне хору до своєї країни та опікувався ним до останніх днів перебування в Європі; французький генерал з Констанц Десонвіль, який теж допомагав із паспортними справами хору; відомий диригент Отто Клемперер, який надіслав своє визнання і подяку за концерт в Німеччині; проф. Герман Гуртлер з Женеві – шкільний товариш С. Людкевича. Він був великим приятелем нашого диригента і, зокрема, говорив: “Ви самі не знаєте, яку велич ви собою уявляєте та якого ви маєте велетня духа в особі проф. Туркевича, оцініте це щойно тоді, як його не стане!” [1, с. 226]. Серед відомих австрійських критиків, які високо оцінювали професійний рівень хору, були: композитор Освальд Лютце, проф. Т. В. Вернер, д-р Гаслінгер. Вони відзначали такі риси Л. Туркевича, як: вроджену музикальність, дбайливу старанність, національне почуття спільноти, високоартістичне мистецьке керування, віртуозність школи; а також досконалість виконання, чистоту інтонації, цікаву інтерпретацію, чистоту вимови німецького тексту, дисциплінованість хору [1, с. 202-205]. Часто відзначалася ще одна риса цього хору – оркестрове забарвлення. Таке ж трактування хору, як своєрідного оркестру, застосовував і великий О. Кошиць. Архіваріус колективу І. Бодревич зібрав більше 150 фахових рецензій на виступи хору, він же зафіксував кількість слухачів – 120 тис. осіб. Із виступів «Ватри» було відзнято п'ять кінофільмів.

Після виїзду Л. Туркевича до США (лютий 1949 р.), хор ще продовжував деякий час працювати під керівництвом Є. О. Садовського і концертував у Швейцарії.

Надзвичайно талановитий Л. Туркевич, як представник третьої хвилі еміграції, сприяв активізації хорової діяльності українців на американському континенті після Другої світової війни. За допомогою оо. Василян з Едмонта він на хуторі у Мондері відроджує «Ватру», коли у 1950 р. більшість його колишніх хористів емігрувала до США. Протягом 1950-1951 рр. хор під керівництвом Л. Туркевича здійснив концертну поїздку Канадою і США, давши 34 концерти зокрема, у знаменитому «Town Hall». Тогочасна емігрантська преса наголошувала, що це один з найкращих українських хорів після хорів О. Кошиця. Проте дійсність диктувала свої реалії. Не маючи фінансової підтримки, хор перестає існувати. Частина співаків влилася до хору «Кобзар» у м. Філадельфія, а Л. Туркевич на запрошення Українського національного об'єд-

нання (УНО) переїздить до Торонто (від 1951 р.) на посаду диригента, де здійснює ряд постановок опер та оперет. Він відгукується на прохання різноманітних громадських організацій: колишніх учасників, ветеранів інших громад, студентів, «Пласту», відділів Комітету українців Канади, Української дивізії «Галичина», колишніх вояків УПА, жіночих організацій. В Едмонтоні і Торонто він керує хором філії УНО. Маючи добрий досвід оперного диригента, з Едмонтонським хором Л. Туркевич ставить оперу «Катерина» М. Аркаса (1949), музично-драматичні вистави. Переїхавши до Торонто (1951), він створює симфонічний оркестр, здійснює постановки опер М. Лисенка («Чорноморці»), Дж. Пуччіні («Тоска») та Ж. Бізе («Кармен»), оперети «Шаріка» Я. Барнича, дитячих опер «Коза Дереза» М. Лисенка і «Солом'яний бичок» Г. Орлівни, викладає у новоствореному Музичному інституті ім. М. Лисенка, засновує «Перший український музичний фестиваль», впродовж дев'яти років очолює хоровий колектив церкви Матері Божої Неустанної Помочі (1952-1961), вісім років – чоловічий хор СУМ «Прометей» (1953-1961), від 1954 – жіночий хор «Чайка» Жіночої спілки Ліги Визволення України, дитячий хор Спілки української молоді, мішаний хор при українській кафедральній церкві Св. Володимира, чоловічий квартет «Славути» (1853-1954), з яким виступав на різних імпрезах, записав на платівки кілька пісень, в т. ч. власні. Із «Прометеем» у 1954 році він представляє концерт українських пісень, виступає на вшануванні митрополита А. Шептицького з нагоди 10-річчя його смерті, у 1956-му дає великий Різдвяний концерт, жалібну академію в річницю смерті Р. Шухевича, Свято весни, концерт з нагоди 100-річчя від дня народження І. Франка, концерт в 30-ті роковини творчої діяльності оперного співака М. Голинського. В 1961 р. Л. Туркевич очолює мистецьку програму з приводу відкриття пам'ятника Т. Шевченку у Вінніпегу: диригує великим симфонічним оркестром, виконуючи увертюру до опери «Тарас Бульба» М. Лисенка, симфонічну поему «Тарас Шевченко» К. Данькевича.

Серед канадських церковних хорів особливо виділявся у 1950-х роках хоровий колектив церкви Матері Божої Неустанної Помочі з Торонто під керівництвом Лева Туркевича. Для забезпечення хору репертуаром митець пише ряд літургійних, паралітургійних творів та колядок, здійснює аранжування і переклади творів інших композиторів. Композитор написав власну «Службу Божу» для чоловічого хору та «Панахиду» [5, с. 120, 126]. Репертуар був настільки багатим, що кожної неділі хор співав інші частини Служби Божої, при цьому дотримувався однієї тональності, часто переplitав загальне звучання окремим соло, дуетами, квартетами чи октетами. Поряд із чотириголоссям у цьому хорі звучав спів на вісім голосів. Хористи захоплювалися диригуванням Л. Туркевича та його творами. Високий рівень виконання приваблював парафіян інших церков та чужинців. Останні часто запрошували церковний хор Л. Туркевича на радіостанції, в чужі церкви, щоб познайомити з

українським співом, нашим обрядом. Хор часто виїздив в інші місцевості Канади, отримавши при цьому назву “прославний хор”. Хор дійсно прославився багатьма концертами: колядок і щедрівок, псалмів, академією на честь митрополита А. Шептицького, Святом Покрови, співом у релігійних виставах, зокрема у «Вифлеємській ночі», з якою їздив по інших місцевостях, різного роду мистецькими змаганнями. Великою честю для хору була участь у святкуванні п’ятиріччя Апостольського Екзархату Східної Канади (1953 р.) – він співав під час Богослужень за участю преосвященного кир Ісидора, численного духовенства.

Із кожним колективом диригент працював на високому професійному рівні, забезпечував цікаву програму, новий репертуар, концертні виступи, при цьому в більшості колективів не отримував ніякої платні за свою роботи. Безкоштовно митець працював і з багатьма солістами. За участю Л. Туркевича відбувалися Співочі свята, на яких він диригував зведеними хорами. Митець здійснив ряд постановок українських опер, оперет, концертів, ораторій, аранжував десятки творів, в. т. ч опери, балети, кантати, організував вокально-симфонічні концерти (1951, 1952, 1959) за участю своїх хорів та солістів М. Голинського і Й. Гошуляка, диригував симфонічними оркестрами, в тому числі Вінніпегським, Торонтономським на святі 60-річчя поселення українців. І. Бодревич писав про митця: “Професор Лев Туркевич – це індивідуальність, яка являє собою оригінальний, новий досі не реєстрований напрямок у хоровому мистецтві. Це оркестральність голосів, велика схожість цього хору на симфонічну оркестру. Далекий від дешевих ефектів, прихильник великої піанової культури. Професор Туркевич – це індивідуальність, яка шукала нового в хоровому мистецтві і який вмів викликати прямо метафізичні ефекти” [1, с. 248].

Хоч Лев Туркевич був визнаним авторитетом серед музикантів та прихильників мистецтва, проте, як твердила хористка та друг митця Любов Левицька, “великою його трагедією було перебування на чужині серед менш свідомого в мистецькому ділі елементу” [5, с. 138]. Диригент постійно боровся з дилетантизмом та примітивізмом у музичному мистецтві. Він мав велику силу духу, сильний вплив на хористів, його репетиції були настільки цікавими для них, “що мимоволі кожний співак старався виконувати так, як бажав диригент. Він настроював співака, як скрипку, і своїм ніжним усміхом та вмілим вступом надавав сили й охоти” [5, с. 143]. Його справу в Канаді продовжили Роман Солтикевич, Марія Дитиняк.

Лев Туркевич, як професіонал високого гатунку, митець, що виріс в священничій родині, не терпів аматорства в усіх сферах музичного життя, в т. ч. в церкві. Він вважав, що там мають співати тільки добре підготовлені хори, і з цього приводу писав: “Через плекання наших культурних цінностей, зокрема церковної музики, можна більше людей прив’язати до нашого обряду. В сучасний власне момент, коли сектярст-

во розвинулося досить широко, на нас спадає обов'язок підтримати наші давні традиції і розвивати прекрасне церковне хорове мистецтво. Не можна допустити до таких випадків, що деякі люди соромляться ходити на співану Службу Божу, бо там, мовляв, погано співають" [5, с. 129-130]. Митець відчував проблеми у рівні підготовки диригентів церковних хорів чи дяковчителів, у відсутності якісної нотної хорової літератури. Шляхи подолання цих проблем він вбачав у створенні координаційного центру церковного музичного життя США та Канади; музичної бібліотеки для диригентів церковних хорів; в організації видавництва церковних творів, добре зредагованих і виправлених; наданні представником центру методичної допомоги місцевим диригентам на парафіях щодо стилю музики, добору репертуару, виконання, виправлення помилок у нотному матеріалі.

Отже, творчість Лева Туркевича як хорового диригента української діаспори тривала п'ятнадцять років на теренах повоєнної Європи та на американському континенті, в основному в Канаді. Заслугою митця є не тільки значна кількість хорових колективів, створених ним, але й забезпечення їх високого професійного виконавського рівня, який відзначала зарубіжна фахова критика. Багатогранна творча діяльність митця інтегрувала українське мистецтво у світовий культурний простір.

Література

1. Бодревич І. Через пісню до слави. Професор Лев Туркевич, б. директор-диригент опери у Львові, – як мистецький керівник та диригент української чоловічої капелі – «ВАТРА» (1946-1949) / Іван Бодревич // Левицька Л. Лев Туркевич. Життя і творчість / Любов Левицька, Іван Бодревич. – Торонто, Канада: Накладом Любов Левицької, 1965. – С. 183-254.
2. Житкевич А. Туркевич Лев Іванович / А. Житкевич // Розсіяні світами. Нариси з життя та творчої діяльності відомих українських діячів музичного мистецтва на заокеанських берегах Америки. Т.1 – Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. – С. 326-332.
3. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія / Ганна Карась. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 1164 с.
4. Левицька Л. Лев Туркевич. Життя і творчість / Любов Левицька, Іван Бодревич. – Торонто, Канада: Накладом Любов Левицької, 1965. – 353с.
5. Левицька Л. Мелодія життя / Любов Левицька // Левицька Л. Лев Туркевич. Життя і творчість / Любов Левицька, Іван Бодревич. – Торонто, Канада: Накладом Любов Левицької, 1965. – С. 1-182.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 21.04.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Дутчак В.Г.*

**CONDUCTOR'S ACTIVITY OF LEV TURKEYVYCH IN THE
CONTEXT OF THE UKRAINIAN DIASPORA MUSIC CULTURE****G. V. Karas**

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; Institute of Arts;
76018, Ivano-Frankivsk, , Acad. Saharov Str., 34-a;
ph. +380 (342) 59-61-36; e-mail: karasg@ukr.net*

In this article, we have elucidated the conductor's activity of Lev Turkeyvych in the context of development of the Ukrainian Diaspora music culture after World War II on the territory of Europe, USA and Canada. Especially distinguished is the conductor's activity with choirs «Vatra» (Austria), «Prometei» and the choir of the church of Mother of Perpetual Help from Toronto (Canada).

Key words: *conductor, choir, Diaspora, musical culture, Lev Turkeyvych.*